

TEONIME BIBLICE ROMÂNEȘTI. TIPOLOGIE

Dr. Ana-Maria GÎNSAC
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
anamaria_gansac@yahoo.com

RÉSUMÉ La théonymie désigne la branche de l'onomastique consacrée à l'étude scientifique des noms propres de la divinité dans la culture universelle. Notre ouvrage se résume à donner une classification/ typologie des théonymes bibliques en utilisant des critères linguistiques et extra-linguistiques.

MOTS-CLÉS théonymes biblique roumaine, typologie

Literatura de specialitate privind numele proprii (Np) s-a axat de-a lungul timpului mai ales pe studiul antroponimiei și al toponimiei. Din considerente de uz (slabă reprezentativitate în viața socială) sau din cauza lipsei unor teorii și metode plauzibile de lucru, celelalte subclase onomastice au fost mai puțin cercetate. Este și cazul numelor divinității. Clasificările din gramaticile românești¹ nu au în vedere această subclasă de Np, iar studiile de onomastică consacrate ei sunt puține.

Pentru desemnarea subclasei onomastice a numelor atribuite divinității sunt utilizați următorii termeni: (a) numele lui Dumnezeu (*Dumnezeu, Domnul, Creatorul Suprem*) și attribute „ce conferă Creatorului Suprem individualitate [...]: *milostivul, preabunul și preamarele*” (TOMA, 2002, p. 133 și 138); nume divine (BROȘTEANU, 2005, p. 15); (b) „termes religieux” (POP, 1966, p. 611): *Dumnezeu, Domnul, Iisus Hristos, creștin, cruce, biserică*; „terminologie creștină”: *Dumnezeu, înger, Zeus, Iisus Hristos, creștin* (GOICU,

¹ Pentru aceasta, vezi TOMESCU, 1998, p. 23.

1999, p. 6); (c) antroponime: „Antroponimul creștin cel mai important, numele însuși al Mântuitorului” (MUNTEANU, 2005, p. 13); (d) teonime: *Iisus Hristos* este „teonimul creștin cel mai important, numele însuși al Mântuitorului” (MUNTEANU, 2008, p. 487); de asemenea, se enumeră câteva dintre „teonimele creștine fundamentale”: *Împărat ceresc*, *Dumnezeu ceresc*, *Părinte atotputernic*, *Sfântul Dub*, *Mielul lui Dumnezeu*, *Fiu al Tatălui*, *Unul-Născut*, „sintagmă” desemnând „atributul suprem al lui Iisus Hristos” (*Ibid.*, p. 169).

Observăm că în limba română nu există încă un termen consacrat pentru redarea acestui tip de nume proprii. În literatura de specialitate din străinătate este utilizat termenul *teonim* (eng. „theonym”, it. „teonimo”, fr. „théonyme”, sp. „teónimo”, dar germ. „Götternamen”)², compus prin alăturarea termenilor *t(h)eo* (< gr. *ὁ θεός* ‘God, the Deity’) și *(o)nim* (< gr. *ὄνομα/ ὄνομα* ‘name of a person or thing’ (LIDDELL-SCOTT, s.v.)). Redăm câteva dintre lucrările care aduc clarificări în acest sens:

(a) I.C.O.S. (The International Council of Onomastic Sciences), asociație internațională care reprezintă și coordonează cercetarea onomastică, include în lista terminologiei onomastice termenul *theonym* cu un înțeles general ‘numele unei deități’ și unul particular ‘numele lui Dumnezeu’: „*theonym*: name of a god or of God”³;

(b) *t(h)eo-* a devenit foarte productiv în denumirea științelor care au legătură cu teologia. CEPPELLINI (1990, p. 67) enumeră câțiva termeni formați cu „prefixul” *teo-*: *teodicéa* (ramură a teologiei care studiază dreptatea divină), *teología* (disciplina care studiază divinitatea), *tèologo* (persoană care studiază religia), *teocraxía* (adunare sacerdotală în numele lui Dumnezeu), *teofanía* (arătarea lui Dumnezeu), *teonimía* (studiul numelor lui Dumnezeu);

(c) IGLESIAS OVEJERO (2000, p. 43) include subclasa teonimelor (numele care se dau divinității în religiile monoteiste și politeiste) în categoria numelor de ființe animate nemuritoare:

² Termenul este utilizat de BRENDLER (2004, p. 69): „theonyme (Götternamen)”; HELLER (1971, p. 43): „*theonym* (god name)”, „*theonymic* indications”; VAXELAIRE (2007, p. 408): „le *théonyme* [s.n.] a une fonction désignatrice particulière et, puisqu’il désigne Dieu, il hérite de son caractère divin”.

³ Vezi <http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html>.

**Théonyme* (esp. **teónimo*), m. Nom propre ou surnom, ou au pluriel, la constellation d'entre eux (< **polyonymie*), série des noms/ surnoms pour désigner le même référent: esp. *Jesús, Cristo, Salvador*, etc., que l'on donne à Dieu dans les religions monothéistes ou aux divinités dans les religions polythéistes. Il faut éviter le risque de sociocentrisme qui consisterait à écarter ces types de noms de l'inventaire des NP sous prétexte que ces divinités seraient 'fausses'.

Alcătuit prin alăturarea cuvintelor de origine greacă *teo* și *(o)nimie*, termenul *teonimie* desemnează acea ramură a onomasticii care studiază numele atribuite divinității în decursul istoriei, în toate spațiile culturale. În continuare, ne propunem să oferim o clasificare a teonimelor biblice românești, pornind de la un corpus alcătuit pe baza ediției sinodale a Bibliei din 1988.

1. Criteriul cultural

- teonime specifice Vechiului Testament și Noului Testament;
- teonime ființiale (*Dumnezeu, Domn, Împărat, Veșnic* etc.) și personale (*Tatăl, Fiul, Sfântul Duh, Mântuitorul, Creatorul, Mângâietorul* etc.).

2. Criteriul lingvistic

Din punct de vedere lexico-gramatical, potrivit teoriei clasice, categoria numelor proprii nu se distinge foarte mult de cea a numelor comune (Nc), întrucât că nu deține suficiente mărci de individualizare proprii în raport cu cea din urmă. Analizând acest aspect, JONASSON (1994, p. 32-38) propune o tipologie a numelor proprii pe baza caracteristicilor formale ale acestora.

(a) Există, pe de o parte, forme monolexicale utilizate, în general, pentru desemnarea persoanelor și a locurilor, care sunt considerate *nume proprii pure* („purs”, „non-descriptifs”, „opaques”): *București, Paris, Ion, Maria, Allah, Buda, cf. Iahve/ Iehova, Elohim, Hristos, Iisus, Mesia, Emanuel* etc. Acestea sunt forme nominale specializate în rolul de nume proprii, ușor recognoscibile, fără conținut lexical, numite de VAN LANGENDONCK (2004, p. 439) „prototipice”. Tot monolexicale sunt și

numele proprii descriptive neopacizate (în cazul cărora legătura cu apelativul omonim este încă vizibilă): *Domnul, Atotputernicul, Atotțiitorul, Mântuitorul, Cuvântul, Învățătorul, Împăratul, Arbiereul, Unsul, Judecătorul, Mijlocitorul, Ziditorul* etc. În categoria numelui propriu acești membri sunt mai puțin prototipici.

(b) Există și nume proprii plurilexicale, formate din mai multe nume comune, descriptive, adesea articulate, „véritable description du particulier qu'ils désignent” (JONASSON, 1994, p. 36): *Piața Unirii, Pârâul Sec, cf. Dubul Sfânt, Dubul Adevărului, Unsul lui Dumnezeu, Fiul lui Dumnezeu, Fiul Omului, Capul Bisericii, Cel Veșnic, Păstorul cel Bun, Răsăritul cel de Sus* etc. Acestea sunt numite și nume proprii descriptive. Ele nu sunt desemantizate total, apelativul din componența lor lăsând să se întrevadă motivația care s-a aflat la baza creării lor.

(c) Un tip morfologic plurilexical, care îmbină un nume propriu „pur” și unul sau mai multe nume comune, este cel mixt: *Statele Unite ale Americii, Ștefan cel Mare, cf. Domnul Savaot, Adam cel de pe urmă* etc.

Dacă antroponimele și toponimele sunt considerate, în principiu, nume proprii „pure” din punct de vedere lexico-gramatical, deci prototipice, numele proprii descriptive și mixte, considerate neprototipice, sunt asociate altor tipuri de subclase onomastice (nume de divinități, nume de instituții, străzi, parcuri, aștri etc.), considerate mai puțin reprezentative în cadrul sistemului categorial onomastic.

Teoria efectului de prototip ne permite să încadrăm în subclasa onomastică a teonimelor diferite tipuri de forme (simple și complexe) și de valori gramaticale (substantive, verbe, adjective, adverbe).

2.1. Criteriul formal

(a) forme simple (monolexicale)

— pure, prototipice: *Dumnezeu, Iisus, Hristos, Emanuel, Elohim, Iahve/ Iehova, Mesia, Adonai;*

— provenite din nume comune: *Fiul, Tatăl, Mântuitorul, Creatorul/ Făcătorul/ Ziditorul, Părintele, Învățătorul, Împăratul, Cărmuitorul, Stăpânul;*

(b) forme complexe (plurilexicale)

— pure (Np + Np) *Iisus Hristos;*

— descriptive (Nc + Nc): *Dubul Sfânt, Fiul Omului, Fiul Celui Preaînalt, Unul-Născut, Alesul lui Dumnezeu, Începătorul mântuirii, Mângâierea lui Israel, Pricinuitorul mântuirii veșnice, Păstorul sufletelor, Lumina lumii;*

— mixte [Np + (cel etc. +) Nc]: *Dumnezeu cel viu, Domnul Savaot, Dumnezeul păcii, Rădăcină din Iesei, Stea din Iacov.*

2.2. Criteriul gramatical

— substantive: *Dumnezeu, Părinte, Tată, Fiu, Stăpân, Judecător, Lumină, Prunc, Odraslă, Mlădiță, Luceafăr,*

— adjective substantivizate: *Puternicul, Atotputernicul, Preaînaltul,*

— numerale substantivizate (+ participiu): *Unul (Treimea, în terminologia teologiei), Unul-Născut,*

— verbe substantivizate: *Ziditorul, Făcătorul, Creatorul, Răscumpărătorul, Izbăvitorul, Ocrotitorul, Mântuitorul, Mângâietorul, Răzbușătorul, Judecătorul etc.;*

— substantiv + adjectiv: *Dumnezeu adevărat, Împăratul veșnic, Dubul Sfânt;*

— substantiv + substantiv(e): *Soarele dreptății, Dumnezeul dreptății, Fiul Omului, Dubul dreptății, Dumnezeul izbânderilor, Începătorul mântuirii, Capul Bisericii, Lăstarul legământului, Lumina popoarelor, Lumina lumii, Soarele dreptății, Pâinea vieții, Creatorul cerului și al pământului, Domnul Dumnezeu, Pâinea vieții, Domnul Iisus Hristos, Dubul adevărului, Domnul puterilor etc.*

Grupuri nominale:

(a) pronume demonstrativ + adjectiv: *Cel Tare, Cel viu, Cel vechi de zile, Cel Atotputernic, Cel Preaînalt/ Cel înalt, Cel veșnic etc.;*

(b) pronume demonstrativ + care/ ce + determinare verbală: *Cel ce dă răsplată, Cel ce te-a zidit, Cel ce vă sfințește, Cel ce judecă tot pământul, Cel ce este/ sunt, Cel ce surpă războaie, Cel ce merge pe ceruri etc.;*

— expresii copulative: *Dumnezeu este iubire, Dumnezeu este lumina lumii, Dumnezeu este pâinea vieții, Dumnezeu este tare, Dumnezeu este biruitor ;*

— apozitii nominale: „Dumnezeu Tatăl”; „Dumnezeu Creatorul”; „Iisus Hristos Judecătorul”; „Hristos Mântuitorul”; „Domnul Dumnezeu părinților voștri” etc.

2.3. Criteriul stilistic

— teonime metaforice simple: *Leul, Mielul, Lumina, Viața, Mlădița, Luceafărul, Mirele, Stânca, Îngerul, Lăstarul, Calea, Adevărul;*

— teonime metaforice complexe: *Păstorul cel bun*, *Piatra cea din capul unghiului*, *Răsăritul cel de sus*, *Soarele dreptății*, *Apa cea vie*, *Stânca de poticnire*, *Vița de vie*, *Sceptra din Israel*, *Rădăcina din Iesei*.

2.4. Criteriul semantic (în contextul textului sacru)

— teonime opace din punct de vedere semantic: *Emanuel*, *Hristos*, *Iisus*, *Iahve/ Iehova*, *El-Roi*, *Iahvé*, *Iahvé-Nissi*, *El-Olam*, [Domnul] *Savaot*, *Mesia*, *Alfa și Omega*;

— teonime descriptive (transparente semantic), de obicei traduceri din limba sursă: *Făcătorul cerului și al pământului*, *Dumnezeu Atotputernicul*, *Dumnezeul dreptății*;

— teonime monoreferențiale, indiferent de context (nume personale); de exemplu, numele *Iisus Hristos*, *Mesia*, *Emanuel* îl desemnează numai pe Fiul lui Dumnezeu, ca persoană; *Făcătorul cerului și al pământului* este asociat cu Dumnezeu Tatăl, precum *Dubul Sfânt* este întotdeauna numele celei de-a treia persoane treimice; *Elobim/ Dumnezeu*, în schimb, este numele generic al lui Dumnezeu, putând desemna, în particular, pe fiecare dintre cele trei persoane treimice.

BIBLIOGRAFIE

- B 1988 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a P.F. Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
- BRENDLER = A. Brendler *et al.*, *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für Studium der Onomastik*, Baar-Verlag, Hamburg, 2004.
- BROȘTEANU = Monica Broșteanu, *Numele lui Dumnezeu în Coran și în Biblie*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- CEPELLINI = Vincenzo Ceppellini, *Dizionario grammaticali*, De Agostini, Novara, 1990.
- GOICU = Simona Goicu, *Termeni creștini în onomastica românească*, Editura Amphora, Timișoara, 1999.
- HELLER = L. G. Heller, „Theonymic indications of a Distant Indo-European/ Sumerian Relationship?“, în *Names*, 19, 1971, p. 43-46.

- IGLESIAS OVEJERO = Ángel Iglesias Ovejero, „Pour une terminologie univoque de la désignation onomastique: Noms de Noms Propres”, în Dieter Kremer (ed.), *Onomastik. Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung, Trier, 12.-17. April 1993*, vol. II, Max Niemeyer, Tübingen, 2000, p. 41-57.
- JONASSON = Kerstin Jonasson, *Le nom propre. Construction et interprétations*, Duculot, Louvain-la-Neuve, 1994.
- LIDDELL-SCOTT = Henry George Liddel, Robert Scott, *A Greek – English Lexicon*, A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie et al., With a revised supplement, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- MUNTEANU = Eugen Munteanu, *Un caz de inconsecvență ortografică cu motivație confesională: I(i)sus H(ch)ristos*, în „Idei în dialog”, 8 (11), august, 2005, p. 13-16.
- MUNTEANU = *Lexicologie biblică românească*, Humanitas, București, 2008.
- POP = Sever Pop, „Recueil posthume de linguistique et dialectologie”, în *Acta Philologica*, Tomus IV, Printed in Belgium, Éditions J. Duculot, Gembloux, 1966.
- TOMA = Stela Toma, „Numele lui Dumnezeu în textele românești cantemiriene”, în Stela Toma, *Filologie și literatură. Cercetări. Studii*, Editura „Semne”, București, 2002, p. 133-146.
- TOMESCU = Domnița Tomescu, *Gramatica numelui propriu*, Editura All Educational, București, 1998.
- VAN LANGENDONCK = Willy van Langendonck, „Towards a Synchronic Typology of Proper Names”, în Van Nahl et al. (ed.), *Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht*, Walter de Gruyter, Berlin, 2004, p. 437-449.
- VAXELAIRE = Jean Louis Vaxelaire, *Les noms propres. Une analyse lexicologique et historique*, Avant-propos de François Rastier, Honoré Champion Éditeur, Paris, 2005.